

Рибінцев В.О., Гурова О.М., Шостак М.А. ВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. Управлінська культура менеджера освітнього закладу є найважливішим чинником розвитку країни в цілому. У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» сутність нової державно-громадської моделі управління визначено як демократичну та відкриту. Реформування освіти передбачає інноваційні підходи до організаційно-управлінських структур; модернізацію функцій та методів керівництва; впровадження нової етики взаємин, спрямованої на «збереження і продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до державних святинь, ... виховання людини, ... яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості...» [2, с. 4].

Одним із проявів суспільної свідомості, який відкриває шлях до формування моральних цінностей особистості, є культура. Проблема застосування її духовного потенціалу з метою розвитку управління навчальним закладом є досить актуальною і потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень. Багатозначність поняття «культура» породила безліч визначень та концепцій, які співіснують в науці. Рівні осмислення культури управління, з якою пов'язане буття людини, уточнюються, змінюються, адже широта охоплених нею явищ викликає особливий ефект закріплення за цим поняттям багатьох смислових відтінків, що, в свою чергу, сприяє варіативному його тлумаченню. У зв'язку з цим і конкретне значення поняття «управлінська культура» ще не набуло достатньо чіткої концептуалізації.

В останні роки проблемою розвитку управлінської культури займалися такі провідні фахівці у галузі менеджменту, як З. Абасов, І. Балабанов, С. Валдайцев, П. Завлін, Н. Іванова, С. Ілляшенко, М. Йохна, Г. Ковальов, Н. Краснокутська, О. Мармаза, М. Мартиненко, В. Стадник, Р. Фатхутдинов, Д. Червоньов, М. Шаповал, А. Шегда та ін. Водночас специфіка використання і впровадження в практику управління освітніми закладами культурних досягнень людства висвітлена недостатньо.

Метою статті є аналіз та узагальнення історичного досвіду використання слова в управлінській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Культура (лат. culture - оброблювання, вирощування, опрацювання людиною чогось природного) - невід'ємний атрибут суспільства, виступає як засіб організації людської життєдіяльності. Культура представлена системою духовних і матеріальних цінностей, соціальними нормами, традиціями, принципами стосунків між людьми, правилами поведінки [1, с. 121].

Основними атрибутами управлінської культури є такі: загальнолюдські цінності (здоров'я, сім'я, дружба тощо); ціннісні професійні орієнтири (етика, гідність, компетентність, відповідальність та ін.); символи, що вміщують зовнішні фактори поведінки (мова, оформлення, традиції, легенди, організації та ін.).

Розглядаючи проблему управлінської культури крізь призму риторичного ідеалу, слід зазначити, що управлінська культура передбачає знання загальноприйнятого мовленнєвого етикету, а саме: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо. Вони змінюються залежно від ситуації спілкування, соціального стану, вікового, освітнього та духовного рівня тих, хто спілкується.

Термін «культура» вже в давні часи мав значення культивування духу. Так, стрижневою ідеєю культурного розвитку давньогрецьких громадських діячів була красномовність. Людину, яка не могла донести до свідомості слухачів свої ідеї, взагалі не слухали. Давня Греція, Давній Рим в епоху демократичного розквіту стали світовою скарбницею риторики й ораторського мистецтва. За законами Солону кожний афінянин повинен був особисто відстоювати свої інтереси на суді, виступаючи з публічною промовою на свій захист. Публічний виступ у Народному зібранні чи в суді перед численною аудиторією був невід'ємною ознакою спроможності державної влади у демократичних полісах Давньої Греції. Крім того, ораторське мистецтво набуло в Елладі величезної популярності, тому численні ораторські школи давнього світу ніколи не були порожніми.

Легендарний оратор Демосфен створив 30 промов, які є результатом тривалої, виснажливої праці, покладеної на пошук теми, її розвиток, схематизацію плану, на відпрацювання стилю, шліфування виразів. Недруги Демосфена говорили, що його промови тхнуть лампадним маслом, яке він спалював у величезній кількості, проводячи цілі ночі за риторичною роботою. Його промови були свіжими й чарівними, наповнені життям, емоціями і не мали на собі жодних слідів різця, що працював так ретельно.

В Греції покровительками красномовства були богині: Пейто – богиня переконання і дві Ериди (богині спору: одна «конструктивна», спрямована на досягнення істини, друга Ерида - зла, неконструктивна, дисгармонійна, «конфліктна», метою якої було не з'ясування істини, а боротьба й перемога). Тому греки розрізняли два види спору: благий, гармонійний, конструктивний називали діалектикою, а неконструктивний, агональний – еристикою [4, с. 162].

До нас дійшли деякі фантастичні міфи про героїв, богів, присвячені класичному мистецтву «красномовності», ораторського мистецтва, чаруючого співу. Вони несуть нам опоетизовану інформацію про класичне мистецтво й науку – риторику, яку уособлювала одна з девяти муз давніх греків – богиня Калліопа. Слід зазначити, що відомим скульптурним зображенням Цицерона була скульптура Калліопи, біля підніжжя якої він лежав.

Ораторський талант М.Т. Цицерона виявлявся у силі змісту, без якого мова перетворюється на порожню демагогію, інтелектуальній могутності, в умінні керувати розумом, волею, почуттям слухачів, у нестан-

дартному, часом «алогічному», на перший погляд, мисленні. Він виробив простий, але блискучий, пристрасний, патетичний ораторський стиль, вважаючи складовими успіху освіту, природний дар і ораторські вправи. Геніальний промовець давнини вживав термін «культура» для характеристики внутрішнього світу людини, говорячи про культуру душі, маючи на увазі культивування духу.

В управлінській культурі в той час сформувалися два ідеали мовлення: перший – сократівський, для якого характерні істинність мовлення; моральність як користь суспільству; сувора впорядкованість мовлення у смислового й формального (словесного) відношеннях, та другий – софістичний, який відрізняється від першого силою маніпуляції; формальною словесною красою й вибагливістю; логічною правильністю і можливістю самовираження через мовлення як засіб «самореклами».

Сократівський ідеал мовлення був використаний в християнській управлінській культурі. Величезну силу мало слово, яке знайшло міцну духовну основу. Так, всім відомий історичний факт, коли рибарі, не маючи ні воїнів Олександра Македонського, ні легіонів цезарів, завоювали увесь світ тільки однією проповіддю. Але історія також свідчить, що тріумф слова, поєднавшись з бездуховністю, завжди закінчувався повним крахом як для оратора, так і для його прихильників.

У християнську епоху красномовність, наповнена духовним змістом, стала показником культурного розвитку керівника, якого називали пастором, тобто тим, хто випасає і охороняє своє стадо від вовків (для порівняння: менеджер, той, хто майстерно править конем, відчуває його, зливається з ним в єдине ціле, щоб прийти першим, прорватися в умовах жорстокої конкуренції).

Золотими вустами називали пасторів, які бездоганно володіли словом (св. Іоанн Златоуст, св. Григорій Богослов). Про унікальність слова як показника якості управлінської культури вчителя свідчить Священне Писання: «Братія мої! Не багато робіться вчителями, знаючи, що ми піддаємося більшому засудженню, бо всі ми багато грішимо. Хто не грішить в слові, та людина бездоганна, така, що може приборкати і все тіло» (Іак. 3, 1-2) [5].

Відповідно до Святого Писання, керівник повинен вчитися керувати своїм словом як конем (Іак. 3, 3-5) [5]. Святі отці розглядали слово як незбагненне таїнство, одне з імен Бога, Другої Іпостасі Святої Трійці, Ісуса Христа. В агіографічній літературі підкреслюється, що Бог словом створив світ і дав людині заповіт: «Треба молитися завжди» (Лк. 18, 1) [5, с. 223]. Святі отці вважали гідним стан людини, яка не може молитися, вони стверджували, що «в счастье он (человек) надменен и горд; в несчастии малодушен и уныл; в заблуждении не имеет наставника; в слабости - подпоры; в искушении – друга» [7, с. 104].

Словом і викриттям ангела-хранителя св. Іоанн Лествічник називав совість - глас Божий у душі людини. Совісті не можна поставити умови, скласти з нею угоду - вона непідкупна. Рішення совісті виникає просто і безпосередньо, без міркувань і умовиводів, тому що, як свідчать св. отці, не людина керує совістю, а совість - людиною. Каяття і муки совісті - доля грішника. У людини в стані повної безсовісності, коли зневажаються закони моральності, спустошуються почуття, голос караючої совісті виражається в таємній зневірі, у стані безнадійності. Особливої сили цей голос набуває, коли настає тиша, минає злива пристрасностей і до людини на смертному одрі приходять болісне передчуття майбутньої покари.

Називаючи слово найголовнішою істотною ознакою, за якою встановлюється нездоланна межа між людиною і твариною, святі отці застерігають від марнотратства духовних сил і багатства через легковажне ставлення до цього дару. Вони закликають панувати над мовою і не множити слів, щоб не множити гріхів своїх «...За кожне слово пусте, яке кажуть люди, – попереджує Ісус Христос, - дадуть вони відповідь Судного дня!» (Мв. 12, 36) [5, с. 36]. «...Чим серце наповнено, те говорять уста Бо за словами будеш виправданий і за словами будеш засуджений» (Мв. 12, 34-37) [5, с. 36].

Християнські богослови приділяли увагу виявленню негативних аспектів у ставленні людини до слова: «...Мова – вогонь, краса неправди» (Іак. 3, 6) [5]. До цих аспектів вони відносили наклеп (помилкове свідчення, виправдання злочинців, покладання своєї провини на безневинного, нашіптування, розпалення ворожнечі, осуд ближнього не по праву); лайка на ближнього (безчестя, глузування, нешанобливе звертання, звичка сперечатися); неправду (обман у жарті та по необхідності, нещира повага і співчуття, виправдання себе при повній свідомості своєї провини, двозначна посмішка, що збуджує неприємні підозри відносно честі кого-небудь); порушення обіцянок; непомірність мови (марнослів'я, балакучість, надмірний сміх, хвастощі, нетерпіння правди, відкриття чужої таємниці); зайва цікавість (підслуховування, підглядання, читання чужих листів, пристрась розпитувати і розповідати про новини) [3].

Вільне звертання до людей особливо засуджувалось св. отцями, які вважали його причиною всього зла (св. Варсонофій Великий), матір'ю всіх пристрасностей (св. Іоанн Пророк), сподіяною погибеллю (св. Авва Дорофій). Тому вони закликали до відхилення від вільності в словах, як від смерті (св. Ісаак Сирий). До смертного гріха прирівнюється у Священному Писанні лихослів'я, властиве усім народам в усі століття. Цей порок – спадщина язичеська, що укорінюється у фалічних культурах Давнього Сходу. Про недугу лихослів'я писав понад 2000 років тому назад імператор Адріан, вказуючи на «розпусні вірші» поета Ваконія. Лихослови низького освітнього рівня створили так звану «вуличну літературу», що з'явилася в часи давніх Еллади і Риму, стіни будинків яких були спотворені безсоромними написами.

Ще в перші століття християнства богослови, зіткнувшись з цим згубним явищем, нагадували віруючим, щоб вони боялись заразитись цією сморідною звичкою. Климент Олександрійський повчав слухачів катехізаторської школи в Олександрії не тільки утримуватися від соромітницьких слів послідовників ветхозавітного Хама, але і суворістю свого погляду, відверненням голови, відповідною мімікою, а часто і різким словом накидати намордник на уста тих, хто вдається до такої мови.

З різкою критикою мистецтва, яке народжує низькі людські почуття і проповідує потворне, виступав

християнський богословський письменник Тертуліан, який називав відвідування театру і цирку мирським злочином для християнина. Відзначаючи велику спокусливу силу задоволення, він закликав «віддалятися від спокуси видовищ»: «... Якщо ми відкидаємо будь-яку безсоромність, навіщо слухати те, чого говорити не можна, знаючи, що Господь засуджує всяке блюзнірство і непристойне слово? Навіщо дивитися на те, чого не можна робити? Чому те, що виходить з вуст, опоганує людину, а те, що входить через очі й уші не опоганує? ... Якщо комедії учать безсоромності, то трагедії - жорстокості, лихослів'ю і варварству: розповідь про ганебну справу настільки ж марна і небезпечна, як і сама справа» [6, с. 288].

У ставленні до смішного святі отці були також суворі, повторюючи, що Христа бачили, як він плакав, і ніколи – як сміявся. Св. Іоанн Златоуст підкреслював, що жартівливість робить душу слабкою і в'ялою, розсіяною і порожньою, називав блазєнство справою паразитів і публічних жінок.

Вербальний досвід управлінської культури християн перейняла Київська Русь. Після хрещення на Русі активно створюються пам'ятки писемності, розвивається мистецтво, архітектура, література, культура слов'ян, зокрема й управлінська. З'являється новий тип керівництва, що передбачає служіння Богові і Вітчизні не за страх, а за совість з повною самовіддачею. Такий шлях вибрали кн. Ольга, кн. Володимир, кн. Олександр Невський, кн. Дмитро Донський та ін., які за життя стали святими. На жаль, до наших днів не дійшли імена багатьох давніх слов'янських керівників-патріотів, але їх словесний талант, мудрість й краса думки стали перлинами народної творчості.

Серед блискучих ораторів, представників урочистої й учительської красномовності слід назвати великих «піснетворців» Давньої Русі митрополита Іларіона, Кирила Туровського, риторична спадщина яких надихала нащадків на опанування риторичних й морально-етичних принципів християнської мовної культури. У 1620 р. створюється перша російська «Риторика» невідомого автора. Вона стала підґрунтям для подальшого розвитку слов'янської красномовності, спираючись на риторичний геній краших її служителів - Ф. Прокоповича, М. Ломоносова та їхніх спадкоємців.

Унікальний досвід виховання і навчання українських, російських та інших вчених було накопичено у Києво-Могилянській академії у XVII-XVIII ст., де читався курс світової риторики на ідейній основі патристики. Красномовність викладачів базувалася як на класичній риторичній спадщині давнього світу, так і на досягненнях західноєвропейської думки. Тому вільне володіння кількома мовами було нормою для всього професорсько-викладацького складу освітнього закладу.

Керівниками академії були майстри слова і думки, бездоганні благородством і рідкісні своїми здібностями, тонкі діалектики, непереможні у філософській полеміці за православну віру. Їх мовна майстерність була в повній гармонії з прекрасними особистими душевними якостями. Не захоплюючись зовнішньою ефектністю, вони всю свою увагу спрямовували на зміст висловлюваного, який був простим за формою, але сильним внутрішнім наповненням слова.

Тяжіння до братерства, гармонії стосунків, мирного розв'язання будь-якого питання було характерним для слов'янського менталітету до «окаянних днів», за словами Буніна, тобто, до 1917 р., коли в управлінській культурі зруйнувався ідеал соціальної рівності, толерантності. Нові ідеологічні цінності тоталітарного суспільства почали процес руйнації східнохристиянського риторичного ідеалу з його благородством, смиренням, милосердям, шляхетністю, духовністю. Мовлення, яке служить цілям завоювання влади - сильна дискурсивна система, певне шоу, театр, де демонструється сила агресивного менеджера. Поступово конструктивний діалог почав витіснятися войовничим діалогом заполітизованих лідерів.

Монологічним за змістом мовленням, коли «слабкі» учасники мовленнєвої ситуації позбавляються права на власну думку волею домінантів, які дозволяють висловлюватися лише за певних обставин, була риторика фашизму та ін. Діалог таким чином перетворюється на монолог, в якому з'являються такі слова, як «вища раса», «ворог народу», «залізна завіса», «закриті кордони», «обрана нація», «правляче угруповання», «геніальний вождь» тощо.

Впевненість, рішучість, агресивність, категоричність мовленнєвої поведінки як засіб залякування з боку господаря фрази відносно збентеженого, збитого з пантелику співрозмовника з його неповними, усіченими фразами, які він боїться навіть проговорити до кінця. Категоричність тут розуміється як замах на істину, якою сильному можна володіти як річчю: немає різних думок є правильна (моя) і неправильна (чужа). Звідси «свої» й «чужі», а істиною природньо володіють тільки «свої» [4, с. 154].

Тому прагматичні, жорсткі, непаритетні, часто неконструктивні мовленнєві дії сучасних менеджерів сприймаються як рецидиви авторитарної риторики, де визнавалася «влада на слово», «право на слово», «підкорення співрозмовника» засобами войовничої полеміки.

В наш час в українській управлінській культурі борються три риторичних ідеали, які мають культурну специфічність, сильні й слабкі сторони, а також прямі зв'язки з особливостями соціальної моделі. Перший, близький до сократівського, - східнохристиянський з його потягом до мирної гармонізації людських стосунків. Другий - ідеал «радянської» риторики, який доводить до девальвації слова як божественного явища, коли менеджери безсоромно використовують мовлення з метою ствердження власної точки зору у боротьбі за владу, домінування над іншими людьми. Третій, - суттєво близький до софістичного, надзвичайно поширений, бо прийнятий засобами масової інформації, - це американізований риторичний ідеал з тенденцією до маніпулювання людьми, дегуманізації, прагматизму та раціоналізму.

Висновки. Визначення ролі слова в управлінській культурі дає нам змогу не тільки виявити його важливе соціокультурне значення у всесвітньому менеджменті, але й дійти висновку, що уважне, дбайливе ставлення менеджера до мови, поглиблення його знань риторичної спадщини давнього світу і знайомство з досягненнями світової і вітчизняної думки сприятиме зростанню його управлінської культури.

Перспективу дослідження ми вбачаємо в подальшій розробці духовної сфери управлінської культури

менеджера освітнього закладу.

Джерела та література

1. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. – Харків: Вид-во «Основа», 2004. – 340 с. – (Серія Бібліотека журналу «Управління школою»; – Вип. 11-12 (23-24).
2. Національна Доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – № 29. – 2001. – С. 4-6.
3. Нравственное богословие для мирян / Сост. Е.Попова. – М.: Изд-во Свято-Успенского Псково-Печерского монастыря; Изд. Донского монастыря; Изд-во «Правила Веры», 1994. – 1087 с.
4. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посібник для студентів серед. і вищ. навч. закладів. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.
5. Святое Евангелие. – Клин: Христианская жизнь, 2006. – 328 с.
6. Тертуллиан. Избранные сочинения: Пер. с латин. / Общ. ред. и сост. А.А. Столярова. – М.: Изд. группа «Прогресс»; изд-во «Культура», 1994. – 448 с.
7. Цветник духовный: назидательные мысли и добрые советы, выбранные из творений мужей мудрых и святых: В 2 ч. - М.: Изд. Донского монастыря, 1991. – 494 с.

Храпко В.Н.

ОПТИМАЛЬНАЯ ФОРМА ПОМОЩИ ГОСУДАРСТВА ПРЕДПРИЯТИЯМ ПРИ КРИЗИСЕ

Введение

Циклические колебания в рыночной экономике всегда существовали. Некоторые экономисты считают, что они возникают из-за несовершенства рыночных механизмов (Кейнс, монетаристы), другие полагают, что это реакция на внешние изменения в реальных структурах и соотношениях.

Наиболее длительный и тяжелый кризис начался в 1929 году в США, который в дальнейшем распространился на весь капиталистический мир. По некоторым оценкам Франция окончательно избавилась от последствий этого кризиса только в 50-е годы 20 столетия (подробнее см. [1]).

В современной экономике важнейшую ее часть составляют финансовые рынки. Различные нарушения на них вызывают негативные изменения в реальном секторе экономики. Еще Фишер отметил влияние большого долга на развитие депрессии в сельскохозяйственном секторе. Для некоторых аграрных предприятий аналогичные явления имеют место и в настоящее время, так как для своей деятельности им необходимы займы в банковской системе для покупки удобрений и топлива, а также и для обновления парка сельскохозяйственной техники.

Финансовые кризисы в США

В двадцатом веке финансовые кризисы встречались неоднократно. Одним из наиболее болезненных кризисов на финансовых рынках стал кризис 1929 года, переросший в Великую депрессию, охватившую весь капиталистический мир. Во время этого кризиса стоимость финансовых активов упала на 89 процентов, и для полного восстановления экономики потребовалось около 20 лет [2]. Позже, в связи с дерегуляцией финансовой системы в 80-е годы в США, в финансовой системе появились признаки возможной ее неустойчивости. Меры, предпринятые банковской системой, не дали развиваться этим явлениям, однако, пострадали около 500 финансовых институтов в США. В 1997-1999 годы разразился финансовый кризис в Азии, начавшись в Малайзии, он перекинулся на другие азиатские страны, а в 1998 году кризис достиг России и Украину.

С 2007 года, начался последний мировой кризис, инициированный ипотечными проблемами в США.

Ипотечный кризис

В 2006-2007 году в США появился глубокий финансовый кризис, последствия которого можно оценить только в будущем. Если причинами Великой депрессии были:

а) изменения в распределении благ, вылившиеся, в уменьшение спроса,

б) отсутствие адекватного регулирования на финансовых рынках (см.[1],[2]), то современный финансовый кризис, начался с проблем в ипотечном кредитовании. Он был основан на ошибках в прогнозах и несбалансированности отношения между долговыми обязательствами и реальными активами в банковской системе.

Для того, чтобы увеличить свои прибыли, банки США с начала 90 годов начали искать новые возможности в области выдачи кредитов. Решение было простым – выдавать ипотечные кредиты тем, кто раньше не попадал в категорию надежных заемщиков (prime mortgage borrowers). Новые кандидаты на получение кредитов не обладали в полной мере всеми необходимыми свойствами, обеспечивающими возврата полученных денег. Как отметил в своей речи Бен-Бернанке в Чикаго 17 мая 2007 года: «Сейчас насчитывается 7,5 миллионов ипотечных кредитов, которые являются ненадежными кредитами (ненадежные заемщики), что составляет 14 процентов от всех ипотечных кредитов, сюда можно добавить почти первоклассных заемщиков (near prime) – это еще от 8 до 10 процентов». Объем кредитов на жилье на Украине - небольшой около 60 миллиардов гривен, что составляет около 9% от ВВП, в то время как в США ипотечных кредитов выдано на 12 триллионов долларов, что составляет около 85% от ВВП.

В нормальной ситуации при получении кредитов на жилье банк оценивает кредитоспособность заем-